

Fazileta Hafizović: *Opširni popis timara mustahfiza u tvrđavama Kliškog sandžaka iz 1550. godine*

Naučnoistraživački institut "Ibn Sina" Sarajevo, 2014,
623 str.

Godine 2013. štampan je kao izdavački projekt Naučnoistraživačkog instituta Ibn Sina *Opširni popis timara mustahfiza u tvrđavama Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, čiji je sadržaj uspješno prevela, obradila i pripremila za štampu dr. Fazileta Hafizović.

Radi se o prvom na bosanski jezik prevedenom defteru koji popisuje timare mustahfiza svih tvrđava Kliškog sandžaka u kojem su pored navođenja ukupnog iznosa, odnosno vrste prihoda datog timara, navedena imena mustahfiza kojim su ti prihodi, raspoređeni u vidu timara, pripadali, a također su navedene i baštine i čifluci s kojih su dolazili prihodi, imena osoba na čijem su se imenu baštine ili čifluci vodili od ranije, imena njihovih trenutnih korisnika i uživalaca u svojstvu obrađivača i davalaca

poreza koji su bili namijenjeni za uživaoca timara.

Na ovom projektu koji ima izuzetan značaj za izučavanje bosanske historije osmanskog perioda dr. Hafizović radila je u okviru svog radnog zadatka u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Poseban doprinos ovom projektu dao je institut Ibn Sina u kojem je odlučeno da se u daljem njegovu radu podupiru i autorski prijevodi ove vrste čije je objavljivanje desetljećima u našoj sredini bilo zanemarivano. Naime, poznato je da postoji veoma veliki broj neobjavljenih prijevoda i opširnih registri fundamentalnih osmanskih izvora, prvenstveno raznih popisnih deftera a potom i sidžila kojim su se desetljećima koristili kao osnovom za svoja naučna djela brojni naučni radnici, najviše oni koji su radili na izučavanju

mnogobrojnih i raznovrsnih aspekata osmanske historije. Stoga držim da je u ovom prikazu važno govoriti prvo o naučnoj viednosti samog deftera koji je pred nama, a potom i o decenijama vladajućeg odnosa naše naučne sredine i naučne javnosti spram izvorne građe i autora prijevoda te građe.

Kao što je poznato, Kliški sandžak došao je pod osmansku vlast 1537. u jednom osvajačkom zamahu kojim je Osmansko carstvo dospjelo do vrhunca svog rasta i širenja teritorija, u vrijeme Sulejmana Zakonodavca, nakon čega je uslijedio proces postupnog opadanja njegove ekspanzije i moći, a ono što je, nakon gubljenja teritorija osvojenih tokom šesnaestog stoljeća, ostalo od tog sandžaka ukinuto je 1826. godine. Budući da se u spomenutom popisu defteru timara mustahfiza s područja ovog sandžaka ne navodi datum, autorica je morala uložiti dodatni napor da metodom istraživanja i komparacije dođe do saznanja kada je defter nastao. Autorica prijevoda ovog osmanskog deftera upućuje nas u uvodu na činjenicu da je na isti način vršeno popisivanje timara mustahfiza na ovom području 1574, 1585, 1604. godine kao i popis tvrđavskih posada iz ovog sandžaka 1616. i 1643. godine. Također, utvrđuje kao svoje saznanje podatak da joj

je kao posljednji popis ove vrste poznat popis iz 1701. godine onih dijelova koji su preostali od ovog sandžaka nakon potpisivanja Karlovačkog mira 1699. godine. Značajno je da je autorica prijevođa konstatirala da je *Popis ostataka sandžaka Krke, Klisa i Hercegovine*, za koji je navođeno da datira kao poseban originalan popis iz 1727. godine, ustvari samo prijepis sačinjen te godine kao popis ostataka navedenih sandžaka, a da nije original.

Sama činjenica da postoji ovakav popisni defter koji je upravo predložen našoj naučnoj javnosti omogućava nam nova saznanja i nova razumijevanja koja mogu višestruko obogatiti razumijevanje situacije na razmeđu i odnosa Osmanlija prema ovom području s brojnim tvrđavama Kliškog sandžaka: tvrđava Livno, Prozor, Susid, Akhisar, Fenarlik, Golhisar, Sokol, Belgrad Dlamoč, Sinj, Vrhrika, Knin, Drniš, Nečven. Prvo, postavlja se pitanje zašto je uopće bilo potrebno da se obavljaju ovakvi popisi koji se odnose samo na popis mustahfiza tvrđava Kliškog sandžaka i na njihove timare kada se zna da su vršeni opširni / *mufassal* popisi i ovog i drugih sandžaka koji su sadržavali sve podatke karakteristične za opširne / *mufassal tapu tahrir* deftere. Drugo, postavlja se pitanje otkud

to da se mustahfizima dodjeljuju timari koji su se dodjeljivali spahijama kao askerima čija je dužnost bila da idu u rat (ešmek šartiyle) te je timar tipa „kilič“ bio naknada za njihovo neposredno učestvovanje u borbi i za vanredno izlaganje opasnostima. Poznato je da su posadnici tvrđava na manje opasnim područjima u unutrašnjosti i na granici manje izloženoj opasnostima dobijali plate / ulufe, a ne timare. Dakle, ovdje se radi o mustahfizima koji su imali „status spahija“ i kao takvi dobijali su timare tipa „gedik“ po osnovi obavljanja posebno važne državne službe i izloženosti vanrednoj opasnosti i po osnovi toga što su bili na jednoj izuzetno opasnoj krajnjoj granici razgraničenja s Mletačkom republikom, granici kojoj je bila potrebna specijalna kontrola zbog uvijek postojeće mogućnosti gubljenja teritorija i mijenjanja granica, što se i događalo na ovom prostoru. Očito je da je vrh države stoga odredio da se dodatno, pored opširnih uobičajenih popisa sandžaka, kakav je bio i opširni popisni defter (*mufassal tapu tahrir* defter) iz 1550. godine, vode i ovi specijalni kontrolni defteri kao neka vrsta opširnog izvoda iz opširnih popisnih deftera (*mufassal tapu tahrir* deftera) u kojem nije nekad bilo datuma, a navođene su tvrđave, mustahfizi

i njihovi ukupni prihodi u vidu timara kao i imena davatelja poreza. Pored opširnih / *mufassal* deftera kao glavnih popisnih deftera određenog područja u kojim su se sabirale sve bitne informacije uporedo su vođeni radi bolje preglednosti i kontrole i sumarni / *idžmal* defteri, kao što je slučaj u autoričinu prijevodu spomenutog sumarnog / *idžmal* deftera pod nazivom *Icma-i mustahfizan-i kila-i liva-i Klis iz 1550.* koji se čuva u Ankari, a u kojem su ubilježene brojne izmjene. I sumarni ili zbirni / *idžmal* defteri, kao i ovaj defter o kojem se ovdje govori, nastajali su kao sažetak odnosno prenošenje u drugi novi defter ciljano odabranih stavki iz opširnih / *mufassal tapu tahrir* deftera, a sastavljani su kao takvi zbog lakše kontrole i praćenja onih podataka koji su iz glavnih opširnih / *mufassal tapu tahrir* deftera prenošeni. U njih su se po potrebi bilježile izmjene koje su se stalno dešavale na terenu, a za praćenje i registriranje tih izmjena nisu bili bitni svi podaci opširnog popisnog deftera (*mufassal tapu tahrir* deftera) nego upravo oni koji su posebno izdvajani u ovim dvama navedenim defterima. Prema tome, upravo zbog tih izmjena koje su se kontinuirano dešavale i čije se registriranje redovno provodilo u svrhu kon-

trole na terenu, da bi se potom te izmijenjene informacije prenosile u centar, i jeste bio sačinjen ovakav poseban defter koji se samo odnosio na timare mustahfiza ovih tvrđava i koji predstavlja prenošenje podataka iz prethodno sačinjenog tj. glavnog opširnog / *mufessal* deftera. To je očigledno iz autoričinih analiza i navoda u kojim se vidi da su sve tri ove vrste deftera iz 1550. godine, na koje se ona u svom uvodu osvrće, sadržavale iste podatke o tvrđavama, njihovim mustahfizima i njima pripadajućim prihodima u vidu timara. Teško da su popisivači tri puta išli na jedno područje iste godine da bi obavljali popise. Jednom su obavljali glavni popis, a dva deftera sastavljali su radi kontrole, vjerovatno, na osnovu glavnog opširnog popisnog deftera. Prema tome, dok su opširni / *mufassal tapu tahrir* defter i sumarni / *idžmal tapu tahrir* defter sadržavali i druge brojne podatke koji su bili uobičajeno zastupljeni u koncepciji njihova popisnog programa, dotle je ovaj popisni defter tvrđava i timara mustahfiza Kliškog sandžaka sadržavao samo stavke koje su na početku ovog prikaza iznesene. Poseban popisni defter ove vrste kakav je defter na čiji se prijevod, uvod i bilješke ovdje daje osvrt, bio je praktičan za stalno izvođenje kontrole na

terenu koju je iziskivala uvijek prisutna napetost i potreba izmijena postojećeg stanja. Glavni opširni / *mufessal* popisni defter ovog sandžaka koji je uključivao i sve podatke koji se nalaze u ovdje razmatranom popisu timara mustahfiza u tvrđavama Kliškog sandžaka čuvao se u Istanbulu kao original i imao je obavezno ispisan datum. Druga dva deftera koja su nastajala na osnovu njega nekada su imala ubilježen datum, a nekada je bio izostavljen. Treba istaći da je poseban odnos centralne vlasti prema popisu Kliškog sandžaka i sastavljanju ovdje razmatranog deftera s popisom tvrđava, mustahfiza i njihovih timara proizlazio iz važnosti navedenog vojnog uporišta kao isturenog odbrambenog bedema ne samo tog sandžaka nego i samog bosanskog serhata koji je od početka bio glavna i sigurna baza za prodor ka Evropi i u Evropu. Iz tih su razloga i mustahfizi ovdje spomenutih tvrđava imali status s posebnim beneficijama, kakav su imale i spahije s timarima.

Također, želim istaći činjenicu da sada, nakon što su mnogi raniji poznavaooci osmanskih izvora kojim je ova oblast bila bliska preselili na Ahiret, dr. Fazileta Hafizović slovi kao prvi odličan poznavalac osmanskih izvora, a prije svega sijakatom pisanih

popisnih deftera koji su kod nas još 1950-ih godina prepoznati kao najvažniji izvori za osmansku historiju od strane naših najeminentnijih osmanista prve i veoma aktivne generacije na tom polju: Filipovića, Hadžibegića, Đurđeva, Kovačevića, Handžića. Smatram neprimjerenim da se znalac na ovom polju koji je dao ovakve rezultate kakve je ona postigla tretira kao obični prevodilac tekstova koji ne predstavljaju izvor za naučna istraživanja. Stoga držim iznimno važnim da se, kada su u pitanju ovakvi izvori čije poznavanje iziskuje brojne vještine i znanja vezana za datu naučnu oblast, oslovljava formulacijom *autor prijevoda*, a ne samo riječju prevodilac. Razlika u formulaciji u odnosu na razne vrste prijevoda tipa *autor prijevoda* i *prevodilac* bitna je stoga što treba postaviti pitanje naučnosti odnosno naučne dimenzije kao posebne kvalitete prijevoda osmanskog rukopisnog teksta. Da bi se uopće pristupilo ovakvom jednom prijevodu, autor treba odlično poznavati sve aspekte osmanske diplomatike, uključujući uz to i poznavanje institucija osmanskog sistema i načine na koji se odvijalo funkcioniranje tih institucija, da zna sve o defterologiji: poznaje strukturu deftera, zna kako i s kojim ciljem su se vodili, poznaje njihov uobičajeni sadržaj (jer nije

moguće bez čitanja „iz znanja“ iščitati svaku rukopisnu grafiju, a to znanje nije jednostavno postići), potom da poznaje toponomastiku, onomastiku, koja se tiče imena i naziva popisivanog područja, te treba dodatno znati i detalje lokalne historije navedenog mjesta, i to one predosmanske. Način na koji autor s ovakvim potrebnim kvalifikacijama pročita tekst, na koji formulira sintagme ili rečenice, te na koji način po svom razumijevanju daje identifikaciju određenog pitanja fundamentalna je i prva faza naučnog rada na ovom polju i predstavlja osnov koji niko, koji počinje s radom na datom području i na datom polju, ne može zaobići. Nažalost, činjenica je da ova bošnjačka sredina nije pridavala značaja tome što hiljade i hiljade ispisinih i neobjavljenih tekstova brojnih pregalaca na ovom polju, autora prijevoda i opširnih regesti stoji neobjavljeno, nevrednovano, čak i necitirano i prepisivano bez registriranja bilješke o autoru prijevoda.

Na kraju ovog prikaza napominjem da mi je posebno drago što sam opazila da se gosp. Mohammad Ali Barzаноoni, direktor Naučnoistraživačkog instituta „Ibn Sina“ u svojoj uvodnoj riječi također koristio riječju *autorica* kao prikladnu za navedeni prevodilački poduhvat. Uz zahvalnost

autorici za pregalaštvo nad ovim vanrednim projektom, posebna zahvalnost pripada i Institutu „Ibn Sina“ i njegovu direktoru Barzanooniju u čijem uvodnom izlaganju ima naznaka da se ovim projektom treba doprinijeti izučavanju kolektivnog identiteta naroda na čiju se historijsku prošlost navedeni projekt posebno odnosi. Ono što je također bitno kao motiv za rad na ovakvim projektima jeste i činjenica da navedeni projekti pružaju sazna-

nje, kako je rečeno u spomenutoj uvodnoj riječi izdavača, o važnosti ovog područja. A kad je u pitanju rad na defteru Kliškog sandžaka s popisom tvrđava, mustahfiza i njihovih timara, ovaj projekt značajan je i stoga što je vlast nad navedenom tvrđavom ukazivala na „stratešku premoć strane u čijim je rukama“, kao što je ukazivala i na „kontrolu širokog područja puteva od srednjeg Jadrana ka unutrašnjosti Osmanskog carstva.“

Azra Gadžo Kasumović